

МИЛЕТ СИСТЕМОТ, НАЦИОНАЛНАТА ФЛУКТУАЦИЈА И ВОЈНАТА СО БРОЈКИ ЗА ОСМАНЛИСКА МАКЕДОНИЈА

НИКОЛА МИНОВ

АПСТРАКТ:

Во текстот анализираме неколку причини кои довеле до забуна кај Европјаните во однос на националната припадност на словенското население во османлиска Македонија. Од една страна, западноевропското поимање на терминот „милет“ и неговото изедначување со терминот „нација“, оставале впечаток дека словенското население во Македонија било бугарско или грчко. Од друга страна, по контактите со македонското словенско население, странските дипломати, новинари, писатели, патописци и авантуристи сфаќале дека теоретското поимање на терминот „милет“ најчесто немало допирни точки со праксата. Имено, етнонимот Македонец што го слушале од локалното население излегувал од воспоставените рамки според кои Османлиите го сортирале населението во својата Империја, а националната флукуација на индивидуи и на цели села внесувала дополнителна забуна бидејќи покажувала дека припадноста кон одреден милет не значела и истоветно чувство за национална припадност. На сето ова се надоврзувала и „војната со бројки“, односно обидите на балканските статистичари да докажат дека најголемиот дел од словенското население во османлиска Македонија имало иста национална припадност како и статистичарот. Цифрите што ги нуделе балканските статистичари давале искривена демографска слика. Тие не докажувале ништо, токму поради тоа што премногу се обидуваале нешто да докажат. Во војната со бројки која се водела за Македонија и во која се вклучиле премиери на влади, министри, универзитетски професори, научници и новинари, битките се добивале со додавање или

одземање на една нула, а научноста паѓала во втор план, отстапувајќи им место на политичките интереси. Така, ако им се поверува на балканските статистики, во османлиска Македонија живееле 1.630.000 Грци (П. Логотетис), нешто повеќе од 1.680.000 Срби (С. Гопчевиќ), 800.000 Романци (Г. Ѓика) и над 1.170.000 Бугари (В. К’нчов и Д. Мишев), или околу 5.300.000 христијани. Доколку ги додадеме и муслиманите и Евреите, тогаш крајниот резултат од истражувачките подвизи на балканските статистичари е дека османлиска Македонија била најгусто населената територија во Европа, што, секако, не соодветствувало со реалноста.

1. Познато е дека во класичното доба на Османлиската Империја, покрај доминантниот муслимански милет¹ во кој влегувале сите муслимани во Империјата, постоеле и три немуслимански милети (религиозни заедници), коишто биле признаени од властите: Рум, Ерменски (Грегоријански) и Еврејски милет. Рум милетот го сочинувале сите балкански и малоазиски субјекти на Цариградската патријаршија.² Во Грегоријанскиот милет влегувале ерменските Грегоријанци, но и неколку христијански монофизитски религиозни групи, како Коптите во Египет, Павликијанците и Богомилите. Третиот милет го сочинувале сите Евреи во Османлиската Империја (Романиоти, Ашкенази и Сефарди).³ Ерменскиот и Рум милетот функционираше според пирамидален, хиерархиски принцип уште од падот на Цариград во 1453 година, додека еврејскиот милет го карактеризирала децентрализирана административна структура и официјално бил признаен од Османлиите дури кон средината на XIX век.⁴

Концептот „милет“ во Османлиската Империја честопати внесува забуни во историските анализи.⁵ Понекогаш милетот е дефиниран како стриктно религиозна заедница, признаена од османлиската држава, а некогаш, особено од балканските историографии, се објаснува како обединета етно-религиозна целост, од којашто произлегле националните групации што во XIX век започнале да формираат држави.⁶ Всушност, проблемот со современата употреба на овој термин е поврзан со перспективата што ја избира историчарот во неговиот пристап на истражување – дали ги истражува разните лингвистички групи што го со-

¹ Зборот милет потекнува од арапскиот збор милах и во буквален превод значи „народ“. Сепак, во османлиското право терминот имал поинакво значење и означувал религиозна заедница.

² Ceylan 2002, 253-255.

³ Ceylan 2002, 256-259.

⁴ Stamatopoulos 2006, 253.

⁵ Barkey and Gavrilis 2016, 25-28.

⁶ Sigalas 2022, 325-333; Dressler 2022, 360-364.

чинувале милетот врз основа на идентитетот што им го наметнала османлиската држава, или, пак, дали одбрал да се соочи со проблемот на колективната свест на овие групи.⁷

Милет-системот, или, поточно, терминот милет, се појавува во османлиската правна терминологија на почетокот на XVIII век. Во дотогашните официјални османлиски документи, православно население што било под јурисдикција на Цариградската патријаршија било дефинирано како “*taife kâfirlerin*”, односно – група на неверници, а во официјалниот берат што му бил врачуван на цариградскиот патријарх при неговото назначување, тој бил наречен „патријарх на неверниците“.⁸ До фундаментална промена во дефинирањето на субјектите на Цариградската патријаршија дошло во 1702 година. Во бератот што му бил врачен на новиот патријарх, Габриел III, тој бил наречен „Патријарх на Ромеите“, што пак од своја страна го трасирало патот за внесување на терминот Рум милет (*Milleti-I Rum*), или „Религиозна група на Ромеите“, како замена за поранешниот термин „Група на неверници“.⁹

Појавата на терминот „милет“ во османлиското право, коинцидира со растот на моќта на Цариградската патријаршија, што било директна последица на првите воени порази и мировни договори на Османлиската Империја со Хабсбуршката Монархија на крајот на XVII век. Во истиот период, на северните граници на Империјата се појавил нов моќен непријател, православна Русија, која отворено ги покажувала своите територијални претензии кон Црното Море и Кавказ. Последица на овие историски настани бил и растежот на една нова економска класа во Цариград, која набргу стекнала огромно политичко и културно влијание – фанариотите. Овие богати трговци, коишто биле главно населени во населбата Фанар во Цариград, каде што била и резиденцијата на цариградскиот патријарх, во XVII век успеале да стекнат големо богатство и да добијат високи места во османлиската управна хиерархија. Почнувајќи од 1669 година, фанариотите претставувале мнозинство од персоналот во Високата порта и во османлиските дипломатски претставништва, а по Прускиот поход на Петар Велики во 1711 година, биле назначувани за кнезови во Молдавија и Влашка, со што безмалку владееле со Дунавските Кнежевства и го гарантирале зачувувањето на османлискиот легитимитет во пограничните територии. Со оглед на тоа

⁷ Вториот пристап е многу потежок, бидејќи колективната свест на луѓето што го сочинувале милетот не претставува константа и не може да се проектира од сегашноста во минатото. Всушност, една анализа на колективната свест на лингвистичките групи што го сочинувале милетот во XVI и во XIX век би дала различни резултати.

⁸ Konortas 1999, 172.

⁹ Stamatopoulos 2006, 254.

што најголем број од фанариотските семејства биле гркофони, кои тврделе дека потекнуваат од благородничките византиски (ромејски) семејства, како и поради фактот дека биле идеолошки собрани околу Цариградската патријаршија и имале големо влијание врз внатрешно политичките прашања во Империјата, фанариотите можеме да ги сметаме одговорни за дефинирањето на православниот милет како Рум милет.¹⁰ Притоа, поради огромната економска и политичка моќ на фанариотската елита и на високиот православен клер, Грците успеале да остварат културна надмоќ врз другите православни народи на Балканот, по што и терминот Рум станал синоним за Грк. Накратко, од моментот кога терминот милет се појавува во османлискиот правен систем, знаеме дека веќе се развиле услови за создавање на внатрешна хиерархија на етнолингвистичките групи што го сочинувале милетот, при што, во случајот со Рум милетот, Грците биле тие што успеале да се искачат на врвот од православната пирамида.

Дополнително промовирање на ваквото поимање на терминот Рум милет вон османлиските граници дала руската царица Катерина Велика. Како резултат на руско-турските војни во втората половина на XVIII век (1768-1774; 1787-1792), Русија добила излез на Црното Море, го анектирала Крим и територии во Југозападна Украина и си обезбедила статус на заштитник на православно население во Османлиската Империја, со што создала простор за идна територијална експанзија за сметка на Османлиите. Во овој контекст, „грко-православните“, или едноставно „Грците“, биле предвидени да бидат внатрешен опонент на османлиската исламска религија и политичката доминација. Во политичка смисла, концептот бил промовиран со планот за обновување на Византија, попознат како Грчки проект на Катерина Велика и Јосиф II. Поради својата доминантна позиција кај балканските христијани, „високата култура на грчкиот јазик“ требала да биде носител на културното обединување на идната православна Империја.¹¹

Настаните што на почетокот на XIX век ги потресле Балканот и Европа довеле до разложување на милетите и поинакво поимање на терминот милет. Од една страна, како последица на Француската револуција, на идеите на француските филозофи, на Наполеоновите војни и формирањето на нови државни творби, во Западна Европа се вгнездил терминот „граѓанска нација“. За разлика од етничката нација, која се однесувала на народ што има заеднички јазик, религија, култура, историја и етничко потекло, граѓанската нација се објаснувала како подгот-

¹⁰ Stamatopoulos 2006, 254-255.

¹¹ Коршунова 2003, 62-68.

веност за заедничко живеење на група луѓе, кои ги обединувала приврзаноста кон општите вредности и политички практики.¹² Секако, ваквото толкување на нацијата било добредојдено за експанзионистичките намери на Големите Сили, но истовремено внело забуна при обидот да се разбере терминот милет. На тој начин, наместо да биде дефиниран како религиозна заедница, милетот бил најпрво протолкуван како граѓанска нација, а подоцна, кога под влијание на германските филозофи се појавува терминот етничка нација, припадноста кон одреден милет била изедначена со етничката нација и нејзините специфики. Од друга страна, раниот XIX век бил одбележан со избувнувањето на српските востанија и грчката револуција, по што Османлиската Империја за прв пат се судрила со феноменот на губење на територии во Европа од своите дотогашни поданици. Грчката војна за независност резултирала и со колапс на фанариотскиот свет. Старите фанариотски семејства биле збришани, или пак принудени да побараат прибежиште надвор од османлиското царство. Поддршката, или во најмала рака толеранцијата што Фанариотите ја покажувале кон грчката револуција, ги принудила Османлиите одново да ги дефинираат привилегираните позиции што Рум милетот, односно грчката буржоазија и православен клер, ги имале на политичката сцена.¹³

Во 1833 година, Османлиската Империја и Русија го потпишале Ункáрискелесијскиот договор, што предизвикало серија настани, кои резултирале со османлиско мешање во милетската хиерархија, но и со центрифугални тенденции во рамките на самите милети. Имено, според договорот, двете држави стапиле во сојуз, во кој Русија била обврзана во иднина да им достави воена помош на Османлиите во случај на војна, а Османлиите со тајна спогодба се обврзале да им дозволат на руските воени бродови непречено да ги користат црноморските премини, како и можноста на руско барање истите да бидат затворени за други бродови. Со овој договор дошло до значителен пораст на руското влијание во Османлиската Империја. Од друга страна, со силна поддршка од француската и британската амбасада, во 1833 година, грчката црква се прогласила за автокефална, потег со којшто Франција и Велика Британија сакале да го намалат влијанието на тогаш проруската Цариградска патријаршија во новоформираната грчка држава. Речиси во истиот период следувала и една симултана интервенција на османлиската држава во трите главни немуслимански милети: 1) откако под силно француско влијание во 1830 година бил признаен католички милет во Империјата, чијашто база главно ја сочинувале ерменските католици

¹² Brubaker 1992, 45-52.

¹³ Stamatopoulos 2006, 256.

во Цариград, во 1835 година Султанот го признал Јакоб Куксуреан за патријарх на католичкиот милет, по што дошло до разложување на ерменскиот милет;¹⁴ 2) во 1835 година, со султански ферман, била создадена титулата хахамбаша, т.е. главен рабин, со што во еврејскиот милет се инсталирал централизам и на истиот за прв пат му била дадена институционална форма;¹⁵ 3) истата година се случиле значајни промени и во Рум милетот. Патријархот Констант II бил принуден да даде оставка, а на негово место бил поставен русофилот Грегориј VI, со што во наредниот период се засилила доминацијата на проруското крило во Патријаршијата.¹⁶

Танзиматските реформи, контрадикторно на својата суштина за еднаквост меѓу султановите поданици, воопшто не го отфрлиле милет системот, а рускиот пораз во Кримската војна и промовирањето на панславизмот им дале дополнителен импулс на центрифугалните тенденции во рамките на милетите.¹⁷ Во 1846 година, по силна британска иницијатива, во Цариград била формирана ерменската евангелистичка црква, чиешто следбеници во 1850 година добиле официјален статус на протестантски милет.¹⁸ Во 1861 година, Јосиф Соколски бил признаен од султанот Абдул Меџид за „милет баши на Бугарите што се соединиле со Рим“,¹⁹ а по создавањето на Бугарската егзархија во 1870 година, населението што минало под нејзино духовно покровителство, било евидентирано и третирано како „Булгар милет“.²⁰ На тој начин, под влијание на бугарскиот национализам и, пред сè, на западното толкување на милетите, терминот „Булгар милет“ бил изедначен со етнонимот „Бугарин“.²¹

2. Западноевропското поимање на терминот „милет“ и неговото изедначување со терминот „нација“, надополнето со агресивната бугарска пропаганда на теренот во Македонија, придонело за распространување на мислењето дека сета паства на Егзархијата имала бугарско ет-

¹⁴ Artinian 1970, 20-22.

¹⁵ Stamatopoulos 2006, 257-258.

¹⁶ Stamatopoulos 2006, 256-257.

¹⁷ Освен кај немуслиманските милети, во XIX век дошло до внатрешна поделба на разните етно-лингвистички групи во доминантниот муслимански милет. Како последица на одредени настани, Арапите и албанските националисти презеле редица потези кои биле насочени против единството на Империјата и на муслиманскиот милет. Сепак, за разлика од останатите милети, муслиманскиот милет ја задржал својата целост до конечниот распад на Османлиската Империја и во него влегувале сите муслимани во царството.

¹⁸ Agadjanian 2014, 95.

¹⁹ Историја на Българите, Том II 2004, 593.

²⁰ Според Георги Раковски, османлиската Влада во 1848 година започнала во одредени официјални документи да ги одвојува Бугарите од Рум милетот и да ги нарекува „Булгар милет“ (Види: Г. С. Раковски 1860, 2).

²¹ Ѓорѓиев ВМРО 2013, 19.

ничко потекло.²² Меѓутоа, по првите контакти со македонското егзархиско население, странските дипломати, новинари, писатели, патописци и авантуристи сфаќале дека теоретското поимање на терминот милет најчесто немало допирни точки со праксата. Од една страна, етнонимот Македонец што го слушале од локалното население излегувал од воспоставените рамки според кои Османлиите го сортирале населението во својата Империја, а, од друга страна, националната флукуација на индивидуи и цели села ги убедила овие странски посетители дека припадноста кон одреден милет немала допирни точки со чувството за национална припадност.

Уште во 1878 година, Британката Фани Џенет Блант, потпишана како „жена и ќерка на конзул“, истакнала дека „во Тракија и Македонија... таму каде што посилно се чувствува грчкото влијание, луѓето претпочитаат да се нарекуваат Тракијци и Македонци, а не Бугари“.²³ Тука треба да се истакне дека авторката зборува за периодот меѓу 1858 година, кога се омажила за британскиот вицеконзул во Скопје, Џон Блант, до 1878 година, кога ја издала својата книга.

Во 1898 година до слична констатација дошол и директорот на рускиот археолошки институт во Цариград, Фјодор Иванович Успенски. При една посета на бугарскиот егзарх Јосиф I, рускиот научник му ги раскажал на бугарскиот духовник своите впечатоци од посетата на Македонија. Во однос на бугарштината во Македонија, Успенски изјавил: „Бугарите таму знаат дека се егзархисти и патријаршисти, а за народноста си знаат дека се Македонци и така си се нарекуваат“.²⁴

Во 1907 година, во писмо до руското Министерство за надворешни работи, рускиот конзуларен претставник М. Петрајев известува за обиколката што заедно со Хилми-паша и својот австриски колега ја извршиле низ Македонија. Притоа истакнува: „Во Костурската Каза нè посетија делегации од селата, кои изјавија дека не сакаат ни грчки, ниту пак бугарски учители и свештеници. Напротив, тие инсистираа (учителите и свештениците, б.н.) да бидат Македонци. Кога ги прашавме за нивната националност, тие ни одговорија дека се Македонци. Овие изјави, кои се далеку од изолирани, покажуваат дека кај христијанското население во Македонија... се буди национална свест, различна од онаа што им се наметнува однадвор“.²⁵

Покрај тоа што забележале дека локалното словенско население во Македонија се нарекува македонско, европските намерници дошле

²² Pandevska, Mitrova 2019, 176.

²³ A consul's daughter and wife 1878, 11-12.

²⁴ Български Екзарх Йосиф I 1992, 431.

²⁵ Rossos 2008, 89.

до истата констатација и за говорниот јазик на ова население. Чехот Карл Хрон ја посетил Македонија во 1888 година, а две години подоцна, во своето дело за народноста на македонските Словени, истакнува дека „Македонците, како по својата историја, така и по својот јазик, се посебна народност. Значи, ниту се Срби, уште помалку Бугари“.²⁶ Во 1908 година Британецот Ален Апвард ја објавил книгата „Источниот крај на Европа“, во која запишал и еден интересен разговор со селскиот превенец во воденското село Владово. Со помош на својот преведувач-Грк, Британецот го запрашал кметот на кој јазик зборуваат во селото. Откако селанецот одговорил, преведувачот рекол дека во селото се зборува на бугарски. Апвард бил изненаден, бидејќи добро слушнал дека зборот што го употребил кметот бил „македонски“, а не „бугарски“. Затоа повторно го запрашал својот соговорник на кој јазик се зборува во селото, по што го добил истиот одговор, како и објаснување дека руралниот јазик што се зборува во Македонија не е ист со бугарскиот и затоа тој одбива да го нарекува бугарски. На крајот, Британецот со извесна доза на сарказам констатира дека бугарските агенти ќе бидат презадоволни од фактот што Македонците се нарекуваат Македонци, а не Бугари.²⁷

Секако, употребата на етнонимот „Македонец“ не им била непозната ниту на бугарските интелектуалци, кои колку и да се обидуваале, не успеале целосно да ја сокријат. Уште во 1871 година Петко Славејков со негодување истакнува: „Многу пати сме слушнале од македонистите дека тие не биле Бугари, туку Македонци, потомци на древните Македонци“.²⁸ Во 1885 година, тогашниот главен секретар на Бугарската егзархија во Цариград, Атанас Шопов, запишал дека: „До пред последната Руско-турска војна, кај македонските Бугари речиси отсутуваше народната самосвест и главна улога играше верата, која истовремено беше и народност за Македонците... Горчливо е и навредливо, но треба да признаеме дека поголемиот дел од бугарска Македонија го нема она национално самосознание коешто се бара од еден народ... Ако исклучиме две или три околии од Северна Македонија, сите други Македонци се готови... да ти дадат какви сакаш писмени документи дека не се Бугари“.²⁹

Дури и Васил К’нчов, кој отворено изјавувал дека „дошол учител во Солун за да ја бугаризира Македонија“,³⁰ и кој одиграл значајна улога во пласирањето на тезата дека Македонците биле Бугари, не успеал да ја сокрие вистината, која останала запишана во неговите белешки.

²⁶ Хрон 1990, 9.

²⁷ Upward 1908, 204.

²⁸ Македонија, V/3, Цариградъ, 18.01.1871, 2.

²⁹ Офейковъ 1885, 109-110.

³⁰ Основоването на ВМРО 1936, 4.

Во 1911 година Бугарската академија на науките постхумно ги издала К'нчовите записки за орохидрографијата на Македонија, во кои авторот истакнува дека: „бугарското племе е населено по целата област (Македонија, б.н.)“, но дека овие „Бугари“ што живеат во пределите на Македонија „самите се нарекуваат Македонци и така ги нарекуваат и околните народи“.³¹

Во последните децении од XIX век датираме повеќе пројави кои во прв план го исфрлиле македонскиот национален индивидуалитет.³² Во овој контекст, најеклатантен пример за името што самите Македонци го користеле за себе, наоѓаме во писмото што охриданиецот Темко Попов му го упатил во 1888 година на својот сонародник, крушевчаниецот Деспот Бацовиќ. Во писмо напишано со една мешавина од словенски букви, Темков истакнува: „Да не се лъжине, Деспоте, националниот дух у Маџедониа до такво дередже је стигнал, щото и сам Исус Христос ако слезит от небоно не можит да го уверит Маџедонеца, оти тој је блгарин или србин... Се чинит она, Драђи ми Деспоте, шчо је природно, но за блгарите неочеквено т.ј. сега секој Маџедонец признава оти тој не је блгарин и гласно исповедува својата нација“.³³

Освен со етнонимот „Македонец“, странските посетители во Македонија неочекувано се судрувале и со термините „рисјанин“ и „Словен“, коишто и понатаму останале да бидат опозиција на вештачки имплантираниот термин „Бугарин“. Дел од македонското население продолжило да ја користи терминологијата што била во употреба пред разложувањето на православниот милет, па така, старата идентификација заснована на верска основа, во некои позафрлени краишта на Македонија егзистирала дури и на почетокот на XX век. Зборувајќи за 1820-тите, загоричаниецот Димитар Спиоров истакнува дека во Македонија немало ни 10 души коишто се нарекувале Бугари,³⁴ а во 1890 година, и покрај интензивната бугарска пропаганда, „значителен дел од Западна Бугарија (Македонија, б.н.), сè уште нема национална самосвест“.³⁵ Недостатокот на јасно изразена национална свест кај дел од

³¹ К'нчов истакнува дека и Власите се нарекувале Македонци, но оваа негова констатација најверојатно се должи на практиката на романската пропаганда да го користи терминот „Македо-Романци“ за влашкото население во Македонија. Притоа, оние Власи што ја прифатиле романската пропаганда го прифатиле и терминот „Македо-Романци“. Во врска, пак, со останатите народи што ја населувале Македонија, тој вели: „Турците и Арнаутите не се нарекуваат Македонци, но прашани од каде се, тие одговараат: од Македонија... Исто и Грците, кои живеат во јужните области, не се нарекуваат Македонци“ (К'нчов 1911, 1).

³² Ѓорѓиев 2003, 112-116.

³³ Грађа 1987, 135

³⁴ Спиоров 1890, 40.

³⁵ Спиоров 1890, 49.

македонското население, кое и понатаму себеси се сметало едноставно за рисјанско, во 1906 година го забележал и Британецот Хенри Ноел Брејлсфорд.³⁶

Освен како рисјани, Македонците се идентификувале и како Словени, или македонски Словени. Во последната деценија на XIX век, Теобалд Фишер пред западноевропската научната јавност ја популаризирал тезата дека мнозинството од македонското население не е ниту српско, ниту бугарско, туку е едноставно составено од јужни Словени, кои за време на повеќе вековното османлиско владеење ја изгубиле својата стара национална свест, и, поради недостатокот на образование, истата не успеале да ја вратат.³⁷ Оваа теза целосно ја потврдил поранешниот бугарски трговски агент во Скопје, битолчанецот Димитар Ризов, кој во 1912 година, во својство на бугарски дипломатски претставник во Рим, пред својот соговорник Иван Мештровиќ истакнал: „Македонците, ако ја кажуваме објективната вистина, не се ни Бугари ни Срби, туку македонски Словени, кои зборуваат на свој посебен македонски јазик, или наречје. Околноста дека бугарскиот јазик е поблизок со македонскиот, треба да се толкува според фактот дека Бугарите повеќе се држеа до старословенскиот, а Србите се приближија до хрватскиот... Нашиот народ (најпрво, б.н.) беше само ‘македонски христијанин’, после, кога се разви грчката пропаганда, стана ‘македонски христијанин Словен’. Нам ни беше сè едно која христијанска земја ќе ни помогне да се ослободиме од Турците. Јас сум роден во Битола. Во Битола имаше неколку гимназии: турска, грчка, српска и бугарска. Нам Словените ни беше сè едно која словенска гимназија (ќе ја посетуваме, б.н.). Јас, на пример, со многу мои другари, кои подоцна станаа Бугари, ја посетував српската гимназија. Добивавме стипендија за да можеме да живееме и учиме во градот. Вистина е, професорите во гимназијата ни велеа дека сме Срби, како што на оние во бугарската гимназија им кажуваа дека се Бугари, но ние во себе си мислевме, а тоа и од дома ни го кажуваа: сè едно е, тие нека зборуваат, а ние сме си македонски Словени христијани“. Откако истакнува дека Србите не сакале да продолжат да им даваат стипендија, Ризов продолжува: „Бугарите понудија веднаш да ни дадат стипендија ако

³⁶ За да ја провери својата теза дека националното изјаснување во Македонија не се должи на некаква традиционална свест, Брејлсфорд собрал неколку момчиња од едно зафрлено планинско село во Охридско, каде немало ниту свештеник, ниту учител и каде никој не знаел да чита. Притоа ги однел момчињата пред Самуиловата тврдина во Охрид и ги прашал: „Кој го изградил оваа место?“ – Одговорот бил „Слободните луѓе“. По ова Брејлсфорд прашал: „А кои биле тие?“ на што уследил одговор „Нашите дедовци“. По овој одговор Брејлсфорд дополнително прашал: „Да, но биле ли тие Срби, или Бугари, или Грци, или Турци?“ – Одговорот бил: „Тие не биле Турци, туку биле христијани“ (Брејлсфорд 2003, 159-160).

³⁷ Wendel 1918, 7-8.

појдеме во бугарската гимназија. Ние зедевме да расправаме што да направиме, и конечно заклучивме да ја примиме (стипендијата, б.н.), со оправдување: христијани и Словени Срби, или христијани и Словени Бугари, нам ни е сè едно... Кога ја завршивме гимназијата, појдовме во Софија во вишата школа... Ние им велиме (дека сме) македонски Словени, тие ни велат (дека сме) Бугари, и така се навикнавме. Ете, така јас станав Бугарин“.³⁸

Дека ваквата идентификација ја надживеала и османлиската доминација во Македонија, потврдува загоричанецот Димитар Благоев, кој на седница на бугарското собрание во 1917 година изјавил: „Јас сум родум од Загоричани, но, меѓу другото, јас не сум Бугарин, јас сум Македонец, македонски Славјанин“. На прашањето од министерот за правосудство во бугарската Влада како се нарекуваат жителите на Загоричани, Благоев одговорил: „Ако ги прашате, тие се нарекуваат христијани“, со што предизвикал бура од негодување во парламентот.³⁹

Уште од признавањето на бугарски милет во 1870 година, бугарските автори потенцираат дека признавањето на овој милет значело признавање на посебен бугарски народ, при што доаѓаат до заклучок дека сите членови на бугарскиот милет, односно сите припадници на Бугарската егзархија биле Бугари.⁴⁰ Од друга страна, истото правило не важи за припадниците на Рум милетот, коишто, следејќи ја оваа логика на бугарската историографија, би требало да се Грци. Нема да навлегуваме во детална деконструкција на оваа теза на бугарските колеги. Од сето досега кажано јасно се гледа дека терминот „Бугарин“ не претставувал етноним, туку синоним за припадници на една религиозна заедница. Впрочем, неодржливата теза е веќе одамна деконструирана од Јане Сандански, кој само со два збора покажа дека сиот труд на бугарските историчари да постават знак на еднаквост меѓу етнонимот Бугарин и терминот „булгар милет“ се залудни.⁴¹

Второто изненадување со коешто се соочиле разните посетители во Македонија бил феноменот на национална флукуација. Во 1897 година, без да се впушти во подлабока анализа на проблематиката за којашто пишувал, Вилијам Милер запишал дека „додека некои луѓе во по-

³⁸ Meštrović 1961, 30-31.

³⁹ Ивановски 1967, 79-80.

⁴⁰ Во интерес на просторот, нема да цитираме литература, бидејќи, во спротивно, ќе треба да ги наведеме сите софиски изданија од последните 145 години што ја третираат бугарската историја во XIX век.

⁴¹ Во своите спомени, кога го споменува водачот на една врховистичка чета, капетан Георги, Сандански вели дека тој бил „Бугарин-Арнаути“ . Јасно, зборот Арнаути означува етничка, а терминот Бугарин означува религиозна припадност. Во случајов, капетан Георги бил Албанец егзархист (Движението 1927, 25).

цивилизираните земји за добра надокнада гласаат за Либералната или Конзервативната партија, луѓето во Македонија се подготвени за тежок кеш да станат Срби или Бугари“.⁴² Слично, во 1890 година, Димитар Спиров истакнува дека не бил мал бројот на Бугарите кои велеле дека „македонските Бугари“ биле келепирџии, кои се нуделе со зборовите „Ако ми дадеш пари ќе станам Бугарин“.⁴³ За да имаме подобар увид во тоа што ги бунело странските намерници во Македонија, ќе истакнеме неколку примери:

Уште во 1878 година, Србинот Димитрие Алексијевиќ запишал дека ако го прашаш Македонецот дали е Бугарин или Србин, и во двата случаи ќе одговори потврдно.⁴⁴ Тринаесет години подоцна, неговиот сонародник Бранислав Нушиќ ја потврдил двојноста што се јавувала во одредени македонски семејства. Тој кон крајот на 1891 година го посетил патријаршискиот поп Вангел во битолското село Ракитница, кој бил познат како пријател на Србија. Притоа Нушиќ со негодување забележал: „Додека едниот негов син во Белград е наш питомец, другиот е бугарски ученик во Скопје, третиот е бугарски партизан во Битола, четвртиот му се понудил како курир на австро-унгарскиот конзул, а двете последни деца посетуваат бугарско училиште во селото.“⁴⁵ Со текот на времето ова „национално двојство“ прераснало во „национално тројство“. Во 1903 година, Американецот Фредерик Мур ја посетил Битола. Притоа, тој бил шокиран од еден пример во извесно битолско семејство, за коешто запишал: „Во една друга прилика нè посети еден попросветлен Македонец. И тој беше Бугарин, или барем така рече. Ни кажа дека има и двајца браќа од кои едниот беше Србин, а другиот Грк. Тука за прв пат го забележав оној чуден феномен кој преовладува во многу места во Македонија. Бев збунет и запрашав како е возможно такво нешто. Македонецот се насмеа и рече дека произлегува од истакнато семејство, а заради влијанието што со себе го носи конвертирањето, Србите му дадоа неколку лири на еден од браќата за да стане Србин, а Грците наддадоа повеќе од сите останати цркви за постариот брат“.⁴⁶

Можеби најсликовитиот пример за ваквото „менување на народност“, не само на индивидуи, туку и на цели села, е забележан од Хенри Ноел Брејлсфорд. Британецот известува за средба на пазарот во Битола со еден имотен селанец. На прашањето од Брејлсфорд дали неговото

⁴² Miller 1897, 57.

⁴³ Спировъ 1890, 54.

⁴⁴ Алексијевиќ 1878, 19-20.

⁴⁵ ДАРСМ, Фонд: Архивска граѓа за историјата на македонскиот народ од архивот на Србија-Белград (1820-1915), кут. 24, а.е 56, л. 23, Битољ, 6.XII.1891.

⁴⁶ Moore 1906, 147.

село било грчко или бугарско, селанецот одговорил: „Па сега е бугарско, но пред четири години беше грчко.“ Изненаден од тоа Брејлсфорд запрашал „Како се случи тоа чудо?“, на што селанецот одговорил: „Па сите ние сме сиромашни луѓе, но сакаме да си имаме наше сопствено училиште и поп кој ќе се грижи за нас како што треба. Порано имавме грчки учител. Му плаќавме пет фунти годишно и му дававме храна, додека грчкиот конзул му плаќаше уште пет фунти, но немавме наш сопствен поп. Делевме еден со уште неколку други села, но тој беше многу неточен и неодговорен. Појдовме кај грчкиот владика да му се пожалиме, но тој одби да стори нешто за нас. Бугарите слушнаа за ова, дојдоа и ни дадоа предлог. Рекоа дека ќе ни дадат поп кој ќе живее во селото и учител на кој ништо не треба да му плаќаме. Па, господине, нашето село е сиромашно, и така, се разбира ние станавме Бугари“.⁴⁷

За истиот феномен се изјаснил и солунскиот валија Галиб-паша, кој пред учителите од солунската машка гимназија ја искажал својата зачуденост од честата промена на религиозното чувство на дел од Македонците. Зборувајќи за селаните од Кукушко, валијата не можел да сфати како истите луѓе можеле да бидат „ту унијати, ту католици, ту протестанти, ту православни“, и притоа констатирал дека тие „си ја менажуваат верата како кошула“.⁴⁸

При ваквите трансфери од една во друга народност, кои не биле последица на вистинско чувство и убедување, туку на посилен притисок или подобра понуда од другата страна, Македонците се обидуваале да станат и Турци,⁴⁹ или Американци,⁵⁰ а странските дипломати сметале дека со доволно финансиски средства можат да создадат било каква нација во Македонија, па дури и кинеска.⁵¹

⁴⁷ Брејлсфорд 2003, 162-163.

⁴⁸ Г. С. Кандиларов 1930, 16; Меѓутоа, тоа што го бунело Галиб-паша на почетокот на 1880-тите години, кон крајот на XIX век веќе било нормална појава за османлиските власти. Така, началникот на полицијата во Косовскиот Вилает бил свесен дека т.н. Бугари и Срби во Македонија не се ниту Срби, ниту Бугари, туку се работи за истиот народ, кој од разни причини се поделил на два табора. Кога бил запрашан кој има поголемо право, Србите или Бугарите, Дервиш ефенди одговорил: „Ако едно лајно го поделиш на две, која од двете половици ќе биде почиста? И едната е лајно, и другата е лајно! Бел задник, црн задник – пак е задник“ (Манджуков 2013, 76).

⁴⁹ При т.н. „Попис на Хилми-паша“ во 1905 година, жителите на едно спорно село во Прилепско, кон кое претендирале Србите и Бугарите, одбиле да ја искажат својата националност и молеле да бидат запишани како Турци, знаејќи дека ако се наречат Срби или Бугари, ризикувале да бидат убиени од четите (Дракул 1998, 316).

⁵⁰ Види: Мооре 1906, 146-147; Ѓорѓиев 2014, 26-27.

⁵¹ Така, на 9 мај 1906 година, кралскиот драгоман на италијанскиот конзулат во Битола, Михаил Пинета, во извештај до италијанскиот министер за надворешни работи, Гвардичини, истакнал дека националната свест во Македонија е дел од фантазијата и дека „секој е спремен да му се стави на располагање на оној кој најмногу ќе понуди, па макар и да е Кинез!“ (Gallon 2004, 297). Види и: Брејлсфорд 2003, 163.

Од денешен аспект, ваквото менување на националноста делува незамисливо, како што впрочем им делувало и на „луѓето од поцивилизираните земји“ за коишто пишува Вилијам Милер. Сепак, сметаме дека шокот што странските намерници го доживувале при судирот со ваквата национална флукуација се должи единствено на нивното погрешно толкување на терминот „милет“. Во случајот воопшто не се работело за менување на народноста, туку за нешто многу поблиску до тоа што го споменува Милер кога вели дека луѓето во поцивилизираните земји за добра надокнада гласаат за Либералната или Конзервативната партија. Тоа што го претставувале политичките партии во европскиот плурализам, во последните децении на османлискиот тоталитаризам го претставувале христијанските религиозно-просветни институции. Така, доколку изборот на политичка партија кај Европејците зависел од понудената политичка програма, изборот на црква и училиште кај Македонците зависел од понудените услови на црковно-просветно поле.

3. Денес знаеме дека последните битки за освојување на османлиска Македонија се воделе со тешка артилерија и дека оружјето и дипломатијата го имале последниот збор при распределбата на османлиското наследство во Европа. Сепак, на последната битка за Македонија ѝ претходеа поголем број на помали битки, во коишто бојното поле било сместено во црквите и училиштата, а крстот и учебниците биле користени како оружје. Ваквите обиди за духовно и интелектуално освојување на македонските христијани од страна на нивните балкански соседи биле редовно проследени со етнографски статистики. Притоа, откако новите следбеници биле регистрирани, и, најчесто, откако нивниот точен број бил во најмала рака дуплиран, *објективните* статистички податоци биле објавувани, а статистичарот успешно докажувал дека најголемиот број од населението во Македонија принадлежел на неговата народност.⁵² Така, во борбата за Македонија, статистиките се користеле како оружје, кое ја имало истата моќност како пушка Маузер или бомба.

Тешко би можеле да најдеме европска територија за чијшто состав на население биле направени толку противречни меѓусебни препирки, како што тоа се правело за османлиска Македонија. Поради испреплетеноста на разните лингвистички и религиозни групи во македонските градови и села, бројноста на различните етникуми во Македонија станала предмет на манипулација, кој бил добредојден за балканските статистичари да ја докажуваат пред светската јавност надмоќноста на „своето“ население во Македонија. Ваквата поставеност на работите неколкукратно го отежнува секој обид на денешниот историчар да

⁵² Minov 2012, 153.

дојде до приближна цифра за бројноста на народите во Македонија во односниот период. Во шумата сериозно и детално изработени статистики, нумерички проценки за кои останува непознато како виновникот дошол до нив и тенденциозни псевдостатистики во кои туѓиот елемент намерно се намалува или премолчува, неопходно е да се води сметка за провениенцијата на статистичарот, за целите на статистиката и за начинот на кој статистичарот дошол до конечната бројка. Ние не претендираме да дадеме точна бројка на населението во Македонија кон крајот на XIX и почетокот на XX век. Впрочем, сметаме дека тоа било невозможно дури и за современиците кои вршеле темелни теренски истражувања. Нашата цел е да направиме преглед на неколку грчки, српски, романски и бугарски статистики од тој период и преку компаративна анализа да ја потврдиме, или отфрлиме, тезата на бугарската историографија дека српските, грчките и романските статистики имале пропагандна функција, додека, пак, бугарските статистики имале строго истражувачки и научен карактер.⁵³

Првиот проблем со којшто се судривме при споредбата на разните статистики беше дефинирањето на територијалниот опсег на терминот Македонија. Низ историјата овој термин имал различно значење и употреба. Како што забележал Данкан Пери, секое настојување да се определат границите на Македонија е бесплодно, со оглед на тоа што етничките барања, придружени со историските, политичките и дипломатските моменти, ја прават невозможна прецизната определба.⁵⁴ Така, додека за грчките статистичари Македонија редовно ги опфаќала само Солунскиот и Битолскиот Вилает, односно териториите на коишто живеело грчко и грцизирано население, за бугарските и српските статистичари Македонија била онаму каде што можело да се најде словенско население. За конфузијата да биде поголема, Романците под широкиот термин Македонија, а со цел да се зголеми бројот на влашкото население, понекогаш ја опфаќале и половина Албанија.⁵⁵

Вториот проблем се однесува на методот што бил користен при креирањето на статистиката. Три статистики направени според потеклото, јазикот и религиозната припадност, давале три различни резултати. Кога српските и бугарските статистичари сакале да прикажат српско или бугарско население во Македонија, се повикувале на историјата, на наводното српско или бугарско потекло на Македонците и на наводниот бугарски или српски јазик што тие го зборувале. Грците, пак, ја користеле црковната припадност на населението кон Цариградската

⁵³ В. Кљнчовъ 1900, xii-xxvii; Шоповъ 1895, 89-104.

⁵⁴ Пери 2001, 13.

⁵⁵ Минов 2013, 36.

патријаршија, прикажувајќи го притоа како грчко. Како што видовме погоре, некои семејства во неколку генерации ја промениле црковната припадност и смениле по две, три, па и четири национални идеи, а за некои поединци националноста претставувала професија која им обезбедила лагоден живот и солидна материјална корист.

Не е од помала важност ни потеклото на статистиката. Во зависност од целите на статистичарот и што тој сакал да покаже, најголем дел од третираните статистики се политички условени и тенденциозни во одредени делови. Од друга страна, во теократската Османлиска Империја етничкиот идентитет бил потиснуван за сметка на религиозниот, а османлиските власти го евидентирале само машкото население, не по национална припадност, туку според вероисповед.⁵⁶ Ваквите турски статистики, базирани врз несигурни податоци од османлиските нуфуз дефтери, презентирани во официјалните салнамиња, не можат да бидат сериозно прифатени кога одредени балкански статистичари ги користат во своите трудови. Во нив муслиманите биле запишувани заради воената служба, а друговерците поради данокот.⁵⁷ За да се избегне данокот, бројот на децата се намалувал, што било прилично честа појава во планинските села.

Конечно, незанемарлив проблем претставува и произволното пресметување на населението според бројот на куќите во градот или селото. За да го добијат конечниот број на жители во некое населено место, статистичарите не вршеле темелен попис, што реално и не било секогаш можно, туку бројот на куќите го множеле со цифра што тие ја сметале за погодна. Притоа, како по некое правило, бројот со којшто го множеле „своето“ население, секогаш бил поголем од бројот со којшто ги помножувале куќите на своите конкуренти.

3.1. Грчките статистики за Македонија оделе рака под рака со грчките претензии кон Македонија и со плановите на грчката дипломатија за поделба на Македонија на сфери на влијание. Така, додека во периодот за време и непосредно по Берлинскиот конгрес, грчките статистики ја опфаќаат географска Македонија,⁵⁸ по 1881 година Грчкото Кралство веќе прифатило дека создавање на Империја која би се простирала на север до Шар Планина било илузија. Затоа, во последните децении од XIX век, македонскиот дел од Косовскиот Вилает бил исфрлен од грчките статистики, а за да се зголеми бројот на грчкото население, кон Македонија биле додавани и територии коишто не ѝ припаѓаат, ка-

⁵⁶ Кџнчовъ 1900, 135.

⁵⁷ Кџнчовъ 1900, 135.

⁵⁸ Jovanovski 2012, 143-144.

ко Ксанти, или Корча.⁵⁹ Како грчко било сметано сето патријаршиско население и, речиси без исклучок, мнозинството население во Македонија во овие статистики е претставено како грчко или про-грчко.⁶⁰

Најпозната, а воедно и најупотребувана во научните кругови, од сите грчки статистики за Македонија е статистиката на грчкиот интелектуалец и новинар, Клеантис Николаидис. Оваа статистика е дел од првото научно дело за Македонија напишано од грчки автор, на странски јазик. Книгата „Македонија – македонското прашање од антиката, преку средниот век до современата политика“ во 1899 година била објавена во Берлин на француски јазик. Таа се разликува од останатите современи грчки статистики во тоа што авторот ја лоцира Македонија во нејзините географски граници. Освен Битолскиот и Солунскиот, Николаидис во Македонија го вклучува и Скопскиот Санџак од Косовскиот Вилает, но за да ја зголеми бројката на грчкото население, кон Македонија ги вклучува Корчанската, Еласонската и казата Серфице од Битолскиот Вилает. При пресметките на населението грчкиот новинар се потпираше на официјалните османлиски салнамиња, на податоците од патријаршиските општини и извештаите на грчките конзули во Македонија.⁶¹

Во прилог се резултатите до коишто дошол Николаидис:⁶²

Вилает	Грци	Мусл.	Бугари	Срби	Евреи, Роми, Власи и други	Вкупно
Косовски	5 036	117 781	137 184	9 831	6 176	276 008
Солунски	402 088	411 795	203 301		99 754	1 116 878
Битолски	240 260	90 915	87 159	/	6 476	424 810
Вкупно:	647 384	620 491	427 644	9 831	112 346	1 817 696

⁵⁹ Jovanovski 2012, 144, 146-147.

⁶⁰ Во статистиката од 1878 година што била објавена во списанието Parnassos, било пресметано дека од 2.216.000 жители во Македонија, 1.160.000 (52,3%) биле Грци и други патријаршисти, 652.000 биле муслимани, 307.000 биле Бугари егзархисти, а останатите биле Евреи, Роми и т.н.; Во статистиката од 1884 година, подготвена од грчкиот конзул во Солун, Петрос Логотетис, Македонија се простирала на север до Горна и Долна Белица од западната и Неврокоп од источната страна. На оваа територија, според конзулот, живееле 2.519.000 жители, од кои дури 1.638.000, или 65% биле Грци; Во статистиката на Јоанис Калостипис од 1886 година, Македонија ги зафаќа Солунскиот и Битолскиот Вилает, и во неа живееле 957.000 Грци (56,7%), наспроти 731.000 останати жители; единствен кој се издвојува од своите сонародници е Неоклес Казазис, кој истакнува дека во Солунскиот и Битолскиот Вилает живееле 1.720.000 жители, но за доминантно население ги смета Турците, додека на Грците им доделил 600.000 жители, или 34,9% (Jovanovski 2012, 143-144, 147-148, 152).

⁶¹ Nicolaidès 1899, 22-23.

⁶² Nicolaidès 1899, 25-26.

При своите пресметки, Николаидис дошол до бројката 1.825.082 жители во Македонија, но притоа направил вистинска збрка при собирањето на бројките што ги нуди во Солунскиот Санџак. Со правилно собирање се доаѓа до бројот 1.817.696 жители во Македонија. Според Николаидис, најбројни во Македонија биле Грците, со 35,6% од целокупното население. Меѓутоа, малку подлабока анализа покажува дека грчкиот интелектуалец направил сè за да ги доведе Грците на врвот од листата. Од една страна, тој во графата Грци ги вклучува Македонците, Власите и Албанците патријаршисти. За Албанците муслимани не одвојува посебна графа, а во графата Власи ги пресметува само оние Власи што ѝ подлегнале на романската пропаганда. Од друга страна, тој во Македонија ги вклучува казите Серфице, Еласона и Корча, во кои, според него, живееле 63.890 Грци и 11.670 муслимани. Без овие три кази, кои реално припаѓаат на Тесалија и Албанија, вкупната бројка на Грци би била помала од бројот на муслимани во Македонија. За да го намали бројот на „Бугарите“, тој Словените патријаршисти ги смета за Грци, а дел од словенското население во Скопје и Куманово го прикажал како српско.

Како и останатите негови сонародници, Николаидис го прифаќа милет-системот, бидејќи единствен начин за да го зголеми бројот на грчко население е ако сите патријаршисти ги прикаже како Грци. Притоа, само со цел да го зголеми бројот на Грци, тој кон Македонија додава територии од соседните области.

3.2. Во 1889 година, на германски јазик, во Виена, било издадено делото „Македонија и Стара Србија“ од српскиот новинар и етнограф Спиридон Гопчевиќ, чие дополнето издание веќе во следната 1890 година, со променет редослед во насловот, било отпечатено и на српски јазик.⁶³ Иако набргу по нејзиното излегување од печат книгата доживевала бура од критики, токму фамата што се создала по објавувањето на овој труд резултирала со тоа тој да се стекне со голема популарност во европски рамки и да стане неодминлив при секоја анализа на етнографската состојба во Македонија кон крајот на XIX век. За разлика од грчките статистичари, коишто своите резултати ги добивале врз основа на религиозната припадност на населението, Гопчевиќ се водел според јазичниот принцип. Притоа, речиси сите жители на Македонија што зборувале словенски јазик ги прикажал како Срби. Во прилог се конечните статистички резултати на Гопчевиќ, со таа разлика што од оригиналните пресметки ги исклучивме оние кази од Косовскиот Вилает што излегуваат од географските граници на Македонија:⁶⁴

⁶³ Гопчевиќ 1889; Гопчевиќ 1890.

⁶⁴ Гопчевиќ 1889, 501-503.

Вилает	Срби		Турци, Черк. и Јуруци	Албанци	Грци	Власи		Бугари		Евреи		Роми	Др.	Вкуп.
	Христ.	Мусл.				Х.	М.	Х.	М.	/	М.			
Солунски	707 500	166 400	143 700	450	140 600	8 155	4 800	36 600	21 000	57 345	5 000	5 700	3 500	1 300 750
Биголски	417 700	105 000	48 650	58 900	60 520	60 340	/	/	/	5 550	/	10 650	/	767 310
Косовски (Скоп- ски Сапџак)	239 600	50 100	22 650	13 650	20	320	/	/	/	1 550	/	4 170	/	332 060
Вкупно	1 364 800	321 500	215 000	73 000	201 140	68 815	4 800	36 600	21 000	64 445	5 000	20 520	3 500	2 400 120

Според српскиот автор, во Македонија живееле 2.400.120 жители, од кои 1.686.300, или 70.2%, биле Срби, поделени на 1.364.800 христијани и 321.500 муслимани.⁶⁵ Покрај очигледно преувеличените бројки на словенското население, кое Гопчевиќ тенденциозно го прикажува како српско, изненадува бројката на Срби муслимани. Така, доколку некој им поверува на неговиот податоци, Србите муслимани биле втори по бројност во Македонија, зад Србите христијани, а пред сите останати. Со оглед на тоа што бројот на грчкото, влашкото, ромското и еврејското население не се разликува премногу од останатите статистики, јасно е дека единствена цел на српскиот автор било да го прикаже македонското словенско население како српско и да го намали бројот на Турците и Албанците, за сметка на т.н. Срби муслимани. Сепак, со цел да покаже објективност, која ја немало кај неговите бугарски колеги, кои не признавале постоење на српско население во Македонија, Гопчевиќ бил великодушен, па така признал дека во македонските вилаети живееле и Бугари. Меѓутоа, изгледа дека не сакал да претера со својата објективност, па сите Бугари во Македонија ги сместил во Неврокопската Каза, откако претходно заклучува дека тие всушност биле побугарени Срби. Сепак, за сметка на овие 57.600 побугарени Срби, Гопчевиќ пресметал дека во Неврокопската Каза живееле уште 65.000 Срби, кои не потпаднале под притисокот на бугарската пропаганда и го зачувале своето српско национално чувство.⁶⁶

3.3. Романија немала територијални претензии кон Османлиската Империја и токму на тоа се должи недостатокот на детални статистики за населението во Македонија. Како и останатите христијански пропаганди, и романската пропаганда испраќала свои луѓе во Македонија со цел да соберат статистички податоци, кои подоцна биле објавувани на дел од светските јазици. Меѓутоа, единственото нешто што ги интересирало романските статистичари бил бројот на влашкото население, па затоа во прилично големиот број на романски статистики за Македонија, Албанија, Епир и Тесалија, станува збор исклучиво за бројот на Власите, а не и за останатите народи.⁶⁷ Како и во српскиот случај, поделбата на населението според религиозна припадност не одела во корист на нарочателите на овие статистики. Затоа, романските статистичари се воделе според јазичниот принцип и сите оние што говореле латински идиом ги сметале за Романци. Меѓутоа, реалната бројка на

⁶⁵ Според Атанас Шопов, Гопчевиќ воопшто не се потрудил да изработи статистика, туку само ги препишал бројките од една бугарска статистика од 1881 година, и во неа го сменил зборот „Бугари“ со „Срби“ (Шоповъ 1895, 103-104).

⁶⁶ Горчевиќ 1889, 501; Гопчевиќ 1890, 171.

⁶⁷ Види: Минов 2013, 67-68.

влашкото население не ги задоволувала романските апетити, па под графата „Романци“ во романските статистики влегле дури и оние Власи чишто предци одамна се грцизирале и словенизирале. На тој начин, некои романски статистичари успеале да дојдат до неверојатна бројка од 300.000, 500.000, па дури и 800.000 „Романци“ во Македонија.⁶⁸

Прецизен показател за тенденциозноста во статистичките податоци е писмото од 5 јули 1903 година, што романскиот вицеkonzул во Битола, Александру Падеану, го испратил до своите претпоставени во Букурешт. Во него, вицеkonzулот отворено изјавува: „Признавам дека на оние кои до сега од мене побараа да им дадам проценка за бројот на романското население во Битолскиот Вилает им давав извртени цифри, а тоа го правев затоа што не сакав да им го кажам точниот број на нашите браќа во овој вилает, бидејќи наш интерес е таа бројка да ја прикажеме колку што може поголема“.⁶⁹

3.4. Кога зборуваат за туѓите статистики во Македонија, бугарските автори нив најчесто ги опишуваат како пропагандни алатки и литературни кражби, додека за бугарските статистики се вели дека се научни плодови на темелни теренски истражувања.⁷⁰ За да ги тестираме овие изјави, во прилог ќе анализираме неколку бугарски статистики од 1878 до 1905 година.

Во 1878 година во Цариград на француски јазик бил отпечатен трудот „Етнографија на Одринскиот, Битолскиот и Солунскиот вилаети“.⁷¹ Овој труд бил прв од бугарска провениенција во кој населението во Македонија било нумерички прикажано според населено место и етничка припадност. Всушност, статистиката била подготвена неколку години претходно и како егзархиска статистика најпрво била приложена на Цариградската конференција (1876-1877), а потоа била користена и при определувањето на бугарските граници при подготовката на Санстефанскиот прелиминарен договор. Статистичките податоци во ова дело биле изработени од група автори, меѓу кои Методи Кусев и Георги Груев, и тие не биле резултат на темелно теренско истражување, туку за основа го зеле османлискиот даночен регистер бедел-и аскерие од 1873 година. Кога во 1878 година францускиот етнограф Александар Синве објавил второ дополнето издание на неговите статистички податоци за Грците во Османлиската Империја, Бугарија реплицирала со објавување на оваа т.н. егзархиска статистика.

⁶⁸ Минов 2013, 67.

⁶⁹ Nistor 2009, 37.

⁷⁰ Шоповъ 1895, 103-104; Кънчовъ 1900, xii-xxvii.

⁷¹ Ethnographie 1878.

Статистиката од 1878 година опфаќа само дел од македонските територии што требало да влезат во рамките на Санстефанска Бугарија. Од неа се исклучени териториите од Скопскиот Санџак, кој според авторите на статистиката воопшто не бил спорен и со сигурност би ѝ припаднал на Бугарија, како и дел од македонските територии во Битолскиот и Солунскиот Вилает. Притоа статистиката изобилува со голем број намерни или случајни грешки. Така, на пример, поред авторите на статистиката во градот Солун немало ниту еден Евреин, иако еврејската доминација во најголемиот македонски град била општо познат и признат факт.⁷² Села за коишто сите останати статистичари се согласни дека во нив живеело албанско, турско или влашко население, се претставени како чисто бугарски.⁷³ По голем број на албански и турски села воопшто не се ни регистрирани. Има и статистички податоци кои во најмала рака не се сериозни, од типот „две села со непознато име“, во кои, според статистичарите, по правило живеело бројно бугарско население.⁷⁴ Понекогаш, истото село е регистрирано во две кази, сè со цел да се зголеми бројот на „бугарското население“.⁷⁵

Во оваа статистика Македонија е стеснета во рамките на делови од Битолскиот и Солунскиот Вилает. Битолскиот Вилает е ограничен на дел од Битолскиот Санџак, т.е. на Прилепската, Леринската, Ресенско-преспанската, Кичевската, Кајларската, Охридската, Битолската и Костурската Каза. Иако во овој период Битолскиот Санџак бил составен од 12 кази,⁷⁶ составувачите на статистиката ги исфрлиле казите во коишто немало словенско население, или пак тоа било во малцинство,⁷⁷ а кон него ја додале Костурската Каза, која во овој период припаѓала на Корчанскиот Санџак и имала доминантно словенско население.⁷⁸ Слични неправил-

⁷² Ethnographie 1878, 42.

⁷³ Така авторите ги третираат селата Псодеери, Негован, Елеово и Белкамен (сите во Леринска Каза) за бугарски и пресметале дека во нив живеат исклучиво Бугари, иако сите останати статистичари признаваат дека во овие четири села живееле Власи и Албанци. К'нчов, на пример, наведува дека во четирите села живееле 1 220 Албанци и 950 Власи, без примеси од останатите етнички групи (К'нчовъ 1900, 250). Статистикава изобилува со грешки од сличен карактер.

⁷⁴ Ethnographie 1878, 7.

⁷⁵ Така, селото Бадилен е најпрво регистрирано во Петричката Каза и пресметани се 405 жители Бугари, а потоа под името Баделе е запишано во Струмичката Каза, како село со 75 жители, сите Бугари (Ethnographie 1878, 41, 60).

⁷⁶ Види: Димески 1982, 67.

⁷⁷ Така, од статистиката се исфрлени македонските југозападни територии (Анаселичка, Гребенска и Кожанска Каза), во кои според К'нчов Бугарите претставувале само 1,4% од вкупно 86.231 жители (К'нчовъ 1900, 272-281), а според Мишев, кој воопшто не ја вклучува Гребенската Каза во Македонија, во македонскиот краен југозапад живееле само 1.968 Бугари-патријаршисти, додека огромното мнозинство било составено од Грци, Турци и Власи (Brancoff 1905, 212, 226).

⁷⁸ Ethnographie 1878, 22.

ности, или тенденција, се забележуваат и во Солунскиот Вилает. Тој се сведува на 13 кази, иако во периодот кога авторите ја подготвувале статистиката (меѓу 1873-1876) Солунскиот Вилает го сочинувале три санџаци со седумнаесет кази.⁷⁹ Притоа, паѓа в очи податокот дека четирите исклучени кази, Берската, Драмската и казите Касандра и Света Гора, биле со доминантно грчко и турско население.⁸⁰ Јасна е тенденцијата на луѓето што ја подготвиле оваа прва подетална бугарска статистика за Македонија. Македонското словенско население е именувано како бугарско, а македонските територии од Битолскиот и Солунскиот Вилает во коишто несловенските народи имале големо мнозинство, воопшто не биле земени предвид, со што се целело на странската јавност и дипломатија да им се остави погрешен впечаток за територијалниот опсег на Македонија, како и за доминацијата на Бугарите во оваа намалена Македонија.

Поради сите горенаведени причини, не треба да изненадува доминацијата на бугарското население во т.н. егзархиска статистика, кое сочинувало дури 66,4% од вкупното население во третираните области.⁸¹

Вилает	Битолски	Солунски	Вкупно
Бугари	152 534	216 895	369 429
Муслимани	40 236	68 775	109 011
Грци	700	24 666	25 366
Помаци („Бугари“ муслимани)	0	22 573	22 573
Власи	15 843	1 812	17 655
Роми	2 883	2 920	5 803
Евреи	3 250	0	3 250
Правосл. Албанци	3 175	0	3 175
Вкупно	218 621	337 641	556 262

⁷⁹ Ѓорѓиев 2003, 53.

⁸⁰ Според Васил К’нчов, околу 1900 година во Драмската, Саришабанската, Правишката, Кавалската (во 1876 сите четири кази биле дел од Драмската Каза), Берската, Светогорската Каза и казата Касандра живееле 193.414 жители. Од нив само 29.351 се регистрирани како Бугари, со тоа што 13.712 се запишани како Бугари муслимани. Дури и ако ги сметаме овие исламизирани „Бугари“, бројот на бугарско население, според К’нчов, претставува само 15% од вкупното население во казите, па јасна е причината зошто се исфрлени од егзархиската статистика (Види: К’нчовъ 1900, 143-145, 172-175, 197-205).

⁸¹ При конечната пресметка на статистиката за Битолскиот Вилает, авторите направиле очигледна грешка кога пресметале дека во вилаетот живееле 267.899 жители. Имено, тие запишале дека во вилаетот имало 50.356 домаќинства и 218.621 жители и на крај го собрале бројот на домаќинства со бројот на жители, при што ја добиле конечната бројка на жители (?!). Но, како тоа да било малку, дури и таа пресметка им била погрешна, па наместо 268.977, пресметале 267.899 жители (Ethnographie 1878, 21).

Во 1881 година, во Пловдив била објавена книшката „Етнографија на Македонија“, во која на 106 страници биле прикажани статистички податоци за населението во трите македонски вилаети. За жал, не успеавме да пронајдеме копија од оваа мошне ретка книга и не можеме да направиме темелна анализа на статистичките податоци што ги содржи. Меѓутоа, книгата вреди да се спомне затоа што, доколку им веруваме на нејзините критичари, преку неа може да се покаже дека пропагандистите во Македонија постојани си позајмувале идеи, податоци и методи. Имено, кога во 1889 година Спиридон Гопчевиќ го објавил својот труд „Македонија и Стара Србија“, една од главните критики кон ова дело било дека статистичките податоци во него биле плагијат.⁸² Најстар во своите напади кон Гопчевиќ бил тогашниот секретар на Бугарската егзархија, Атанас Шопов, кој истакнал дека Гопчевиќ од збор до збор ја препишал статистиката од „Етнографија на Македонија“ од 1881 година, со тоа што го заменил зборот „Бугари“ со „Срби“. Притоа, Шопов бил критички настроен и кон оригиналот од којшто Гопчевиќ ги презел податоците, истакнувајќи дека во него „биле вметнати прилично многу неточни цифри“.⁸³ Доколку им веруваме на Шопов и останатите критичари дека Гопчевиќ ги препишал статистичките податоци од оваа бугарска статистика од 1881 година, со замена на зборовите Бугари и Срби, тогаш испаѓа дека според човекот што ја подготвил пловдивската статистика во Македонија живееле 1.743.900 Бугари, од вкупно 2.400.120 жители на истата територија,⁸⁴ или процентуално 72,65% од македонското население било бугарско.

Најсериозен приод кон пресметувањето на населението во Македонија имал бугарскиот етнограф Васил К’нчов. Во својство на учител во бугарските училишта во Солун и Сер и главен инспектор на егзархиските училишта во Европска Турција, во 90-тите години на XIX век К’нчов постојано патува низ Македонија и собира богати историски, географски, статистички и етнографски материјали. Синтеза на повеќегодишните истражувања претставува делото „Македонија, Етнографија и статистика“, издадено во 1900 година од Бугарската академија на науките и набргу преведено на француски јазик од Леон Ламуш. Поради својата темелност, трудот на К’нчов добил голем публицитет и сè уште се третира како задолжителна литература за сите оние што се занимаваат со етнографската состојба во Македонија на почетокот на XX век.

⁸² Oestrich 1905, 129.

⁸³ Шоповъ 1895, 103.

⁸⁴ Како што видовме погоре, според Гопчевиќ во Македонија живееле 1.686.300 Срби и 57.600 Бугари, кои во пловдивската статистика најверојатно биле претставени како Бугари.

Како и речиси сите статистички трудови во тоа време, статистиката на Васил К'нчов изобилува со грешки при пресметувањето на собраните податоци. Овие грешки се веќе потенцирани од македонската историографија,⁸⁵ па затоа нема да им посветиме дополнително внимание и ќе ги прифатиме исправките. Тоа што нè интересира е принципот на бугарскиот етнограф со којшто ја утврдувал етничката припадност на населението, начинот на којшто дошол до податоците, начинот на којшто го пресметувал бројот на населението и териториите што ги вклучил во географскиот поим Македонија, бидејќи токму овие работи се клучни за да се утврди дали К'нчов имал скриена цел во својот несомнено импозантен истражувачки потфат.

Податоците во статистиката на К'нчов се резултат на информации од повеќе извори. Покрај податоците што биле собрани на самиот терен лично од авторот, тој ги користел и информациите и официјалните документи што го добил на увид од егзархиските учители и свештеници, како и од црковните општини. Притоа ги користи и статистичките податоци од официјалните власти, пред сè нуфузите и салнамињата, како и дел од дотогаш објавените статистики на Ростковски, Веркович, Пловдивската статистика и статистиката на автор со иницијал Z. Меѓутоа, за добар дел од територијата на Македонија, особено за населените места во коишто не егзистирало бугарско училиште, бугарскиот етнограф зависел од информации од втора рака. Тој наведува дека податоците за Анаселичката Каза ги добил од двајца воденичари од Костенаријата (Костурско) и од двајца Власи, трговци со коњи.⁸⁶ На тој начин, К'нчов на своевиден начин се амнестира од грешки и потенцијални замерки за прикажаниот број на грчкото и влашкото население во оваа каза. Покрај тоа, за кажите каде што словенското население било во малцинство, или пак воопшто го немало, бугарскиот автор редовно ги користи податоците од османлиските салнамиња, во коишто и самиот признава дека бројот на христијанското население е намален. Оттука, при пресметувањето на конечните цифри, бројката на Грци, Власи и православни Албанци била помала од вистинската бројка на несловенското христијанско население во Македонија.

Вториот проблем е произволното пресметување на населението, не според неговата вистинска бројност, туку според бројот на куќите во населеното место. За да го добие бројот на жителите во еден град или село, К'нчов не вршел темелен попис, што реално и не било секогаш можно, туку бројот на куќите го множел со цифра што тој ја сметал за

⁸⁵ Ѓорѓиев 2003, 64-65; Минов 2013, 70-71.

⁸⁶ К'нчов 1900, 275, бел. 4.

погодна. За македонското словенско население бројката со којашто го множел бројот на куќите се разликува од место до место. За градовите земал во просек од 5 до 6 жители, а за селата од 6 до 7 жители по куќа. За Турците, за коишто тврди дека не живееле во големи семејни заедници, во просек земал по 5 жители на куќа, а за другите народи просекот се движел од 5 до 6,5 жители по куќа. Поради ваквиот приод и податоците кај К'нчов не можеме да ги третираме како апсолутно меродавни.

Што се однесува до териториите што ги вклучува во географската област Македонија, К'нчов се покажал како подобар познавач на географијата од своите колеги статистичари. Во статистиката на бугарскиот етнограф фигурираат сите македонски области, освен Катеринската Каза. Доколку авторот ја вклучел и оваа каза, не би настанале значајни промени при конечните бројки на населението, бидејќи, според една друга статистика од непознат автор, во Катеринската Каза имало 3.344 грчки, турски и влашки куќи.⁸⁷ Меѓутоа, со оглед на тоа што казата била во продолжение на една прилично голема територија во којашто не живеело словенско население, Катеринската Каза би придонела кон тоа мошне голем дел од неговата етнографската карта да биде обележан со бојата што К'нчов им ја наменил на Грците.

Најважниот дел од анализата на К'нчовата статистика е принципот што го користел при одредувањето на етничката припадност. Милет-системот би дал поразителни резултати, па затоа К'нчов се решил етничката припадност да ја одредува според категоријата „домашен јазик“. Така, сите оние чиј мајчин јазик им бил македонскиот ги прикажал како Бугари, иако во периодот во којшто ја подготвувал статистиката религиозното чувство на населението, особено на муслиманското население, имало многу поголемо значење од домашниот јазик. За некако да го дотурка „бугарското“ население до цифра над 50% од целокупното население во Македонија, тој како Бугари ги смета сите муслимани и патријаршисти што зборувале словенски јазик, без разлика на тоа што овие луѓе воопшто не сакале да бидат сметани за Бугари. Меѓутоа, иако го отфрла милет-системот таму кај што не му одговара, К'нчов ја прифаќа религиозната припадност на дел од егзархиското население, за истото да го прикаже како бугарско, иако мајчиниот јазик на тоа население не бил словенски. Тоа пред сè го правел со влашкото егзархиско население во Гевгелиско, Еницевардарско и Костурско. Со оглед на тоа што Власите во селата Црна Река и Баровица во огромно мнозинство ја

⁸⁷ Sandjak de Salonique s.a, 28-29.

прифатиле Бугарската егзархија,⁸⁸ тој ги прикажува како Бугари.⁸⁹ Истото го прави и со оние Власи кои живееле заедно со Македонците во Костурско и ја прифатиле Егзархијата. Иако сите современици, вклучително и дел од другите бугарски статистичари, го забележуваат присуството на влашки егзархиски семејства во костурските села Загоричани, Кономлади, Желегоже, Нестрам, Горенци, Добролишта и т.н.,⁹⁰ според К'нчов во овие села живееле исклучиво Бугари.⁹¹

Сепак, треба да се потенцира објективноста на оваа статистика, особено ако ја споредиме со статистиките на останатите бугарски, српски, грчки и романски статистичари, кои на „своето“ население му припишуваат неверојатни бројки. Крајната анализа на статистиката на Васил К'нчов покажува уште една работа, којашто авторот можеби и несвесно успеал да ја докаже. Имено, токму цифрите на К'нчов убаво покажуваат дека никој во Македонија немал апсолутно мнозинство, ниту во религиозна, ниту во етничка или јазична смисла. Токму овој податок можеби најдобро објаснува зошто Македонија останала под османлиска власт до крајот на османлиското владеење на Балканот и зошто териториите на Македонија биле јаболкото на раздор меѓу нејзините балкански соседи. Во прилог се две табели составени од цифрите што ни ги приложува Васил К'нчов, со вклучени поправки во деловите каде што авторот погрешно го собрал резултатот од приложените бројки:

Населението во Македонија според религиозна припадност (В. К'нчов)

Религиозна припадност	Македонија
Христијани	1 365 016
Муслимани	819 235
Евреи	68 040
Вкупно	2 252 291

Ако имаме предвид дека христијанското население било подложено на дополнителна поделба на патријаршисти, егзархисти, протестанти и унијати, чиишто односи често биле понепријателски од односот кон нивните сотатковинци од исламската религија, тогаш е јасно дека ни една религиозна група немала над 50% од населението во Македонија.

⁸⁸ Шалдевџ 1936, 1.

⁸⁹ К'нчовџ 1900, 147, 153.

⁹⁰ Brancoff 1905, 182.

⁹¹ К'нчовџ 1900, 265-268.

Населението во Македонија според јазичен принцип (В. К'нчов)

Припадност според говорен јазик	Македонија
Бугари	1 178 346 (52,3%)
Турци	499 204 (22,2%)
Грци	228 702 (10,2%)
Албанци	128 711 (5,7%)
Власи	77 924 (3,5%)
Евреи	67 840 (3%)
Роми	54 557 (2,4%)
Други	17 007 (0,7%)
Вкупно	2 252 291 (100%)

Со оглед на тоа дека 148.003 од „бугарското население“ било со исламска вероисповед и се приклонувало кон владејачкиот слој, јасно е дека јазичниот принцип не бил применлив за правилно групирање на населението, а без овие исламитизирани „Бугари“, дури ни „бугарското“ христијанско население немало 50% од вкупното население во трите македонски вилаети.

Последна од бугарските статистики што ја разгледуваме во овој труд е статистиката на поранешниот секретар на Бугарската егзархија, Димитар Мишев, кој своето дело „Македонија и нејзиното христијанско население“ од 1905 година, го потпишал со псевдонимот D.M. Brancoff.⁹² Ова дело, кое било издадено на француски јазик во Париз, било резултат на неколкугодишни истражувања на авторот, при што, покрај податоците што тој лично ги собрал на теренот во Македонија, на увид биле земени статистичките податоци што Бугарската егзархија ги добивала од своите црковно-училишни општини. Затоа, освен бројноста на христијанското население, книгата нуди и паралелни статистички податоци за христијанските училишта во Македонија. Треба сепак да се истакне дека годината на издавање на трудот (1905) остава погрешен впечаток за свежината на податоците во него, бидејќи информациите се ограничени на периодот во кој Мишев бил на служба во Егзархијата (до 1901 година). Затоа, како што признаваат и бугарски автори, поради активирањето на српската пропаганда, бројот на про-српското патријаршиско население во 1905 година бил поголем од тоа што го прикажал Мишев.⁹³

За разлика од своите претходници, Мишев нуди нов поглед врз фактичката ситуација на теренот, бидејќи категоријата „Бугари“ ја дели на четири поткатегории – Бугари егзархисти, Бугари патријаршисти, кои дополнително ги дели на грцизирани и србизирани, Бугари унијати и Бугари протестанти. Со оглед на фактот што статистиката го обработува само христијанското население во Македонија, Мишев статистич-

⁹² Brancoff 1905, passim.

⁹³ Георгиев и Трифонов 1995 История на Българите, 300.

ки ги обработува и православните Грци, Власи, Роми и Албанци. Бугарскиот автор не се решил случајно да се посвети само на христијанското население, бидејќи во периодот кога ја публикувал статистиката, Македонија веќе била арена на вооружени борби меѓу пропагандите на балканските држави. Поради тоа, главна цел на Мишев била да ја покаже доминацијата на „бугарското“ население во споредба со сите останати христијани, а потоа и доминацијата на егзархиското население во Македонија. Така, кога ќе се спореди со статистиката на К’нчов, станува јасно дека во статистиката на Мишев бројот на т.н. бугарско население е значително зголемен за сметка на останатите христијани.

Во прилог поставуваме две табели. Во првата се статистичките податоци на Мишев за бројноста на христијанското население во Македонија, а во втората табела е направена споредба меѓу статистиките на Мишев и К’нчов, бидејќи токму преку ваква споредба најдобро може да се види целта на Мишев за објавување на оваа статистика токму во 1905 година, а не во периодот кога веќе ги собрал податоците.

Статистички податоци за бројот на христијанското население во Македонија (Мишев, 1905) во илјади жители

	Бугари					Грци	Власи	Албанци	Роми	Вкупно христијани	
	Егзархисти	Патријаршиски		Унијати	Протестанти						Вкупно
		Грцки	Србски								
	897.1	216.9	52.6	2.4	2.3	1 171.6	190	63.9	12	12.6	1 450.1

Споредба на статистичките податоци на Васил К’нчов и Димитар Мишев за бројот на христијанското население во Македонија

	Бугари христијани	Грци христијани	Власи христијани	Албанци христијани	Роми христијани
К’нчов	1 032 533	214 329	77 267	9 500	19 500
Мишев	1 171 621	190 047	63 895	12 006	12 604

Како што може да се забележи, Мишев значително го зголемил бројот на бугарското христијанско население (разликата меѓу неговата

и бројката на К'нчов е 139.088), а го намалил бројот на Грците, Власите, Албанците и Ромите христијани (според К'нчов нивниот вкупен број бил 320.596, а според Мишев 278.552). Намерата е јасна. Со доближувањето на сè поочигледниот крај на османлиската доминација во Македонија, било јасно дека битката за македонските територии ќе ја водат балканските христијански држави. Затоа било нужно пред европската јавност да се истакне големата нумеричка доминација што меѓу македонските христијани ја имал „бугарскиот елемент“. Муслиманите веќе не биле предмет на интерес.

Би резимирале дека цифрите на балканските статистичари даваат искривена демографска слика и се речиси бескорисни. Тие не докажуваат ништо, токму поради тоа што премногу се обидуваат нешто да докажат. Во војната на бројки која се водела за Македонија и во која се вклучиле премиери на влади, министри, универзитетски професори, научници и новинари, битките се добивале со додавање или одземање на една нула, а научноста паѓала во втор план, отстапувајќи им место на политичките интереси. Така, доколку им веруваме на горните статистики, тогаш во Македонија живееле околу 1.630.000 Грци (Петрос Логотетис), нешто повеќе од 1.680.000 Срби (Гопчевиќ), 800.000 Романци (Г. Ѓика), над 1.170.000 Бугари (К'нчов и Мишев), или околу 5.300.000 христијани. Доколку ги додадеме и муслиманите, тогаш со право можеме да заклучиме дека крајниот резултат од истражувачките потфати на балканските статистичари е дека Македонија била најгусто населената територија во Европа, што, секако, не соодветствувало со реалноста.

Сите балкански статистичари се труделе своите дела да ги објават на некој од светските јазици, за да добијат поголем публицитет и да ја претстават својата вистина пред Европа. Притоа, секој од нив Македонија ја сместувал во различни граници. Грците го отфрлале Скопскиот Санџак, бидејќи бројот на грчкото и про-грчкото население бил занемарлив. Романците додавале територии од Епир, Тесалија и Албанија, само за да го зголемат бројот на влашкото население во Македонија. Исто и бугарските статистичари ги отфрлале македонските територии во кои не живеело словенско население, а податоците за казите со доминантно грчко население ги прикажувале онака како што биле презентирани од официјалните османлиски власти, иако биле свесни дека турските податоци во салнамињата давале искривена слика за реалната состојба на теренот. Третиот заеднички именител во сите балкански статистики е изборот на принцип при одредувањето на националната припадност по сопствена волја и убедување. Без исклучок, сите статистичари се решавале за модусот кој најмногу би го зголемил бројот

на „нивното“ население. Меѓутоа, а тоа особено важи за бугарските статистики, авторите се решавале да направат и комбинација од различни модуси, со единствена цел да се зголеми бројот на населението што тие го сметале за свое. Така, во иста статистика, националната припадност на одредена група луѓе се одредувала според говорниот јазик, а на друга група луѓе според религиозната припадност. Затоа, би заклучиле дека доколку статистиките на српските, грчките и романските автори биле пропагандна алатка, тогаш без никакво сомнение истото се однесува и за бугарските статистики.

Статистиките за бројот на населението во Македонија најчесто биле пропратени со етнографски карти. Ако статистиката имала за цел да ја прикаже бројната надмоќност на одредено население, тогаш мапата требала да го зацврсти таквото убедување, со тоа што на истото население ќе му додели најголем дел од Македонија. Притоа, комбинацијата статистика-мапа, требало да отстрани секаков простор за сомнеж дека Македонија треба да ѝ припадне на државата од којашто доаѓал балканскиот статистичар.⁹⁴

⁹⁴ Yosmaoğlu 2014, 79-130.

Библиографија:

- A consul's daughter and wife, With people of Turkey: Twenty years' residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians, vol. 1, London 1878.
- Agadjanian Alexander, Armenian Christianity today: Identity, politics and popular practice, 2014.
- Artinian Vartan, The Armenian Constitutional System in the Ottoman Empire, 1839-1863: A Study of Its Historical Development, London 1970.
- Barkey Karen & Gavrilis George, The Ottoman Millet System: Non-Territorial Autonomy and its Contemporary Legacy, *Ethnopolitics* 15/1.
- Brancoff D.M., *La Macédoine et sa population chrétienne*, Paris 1905.
- Brubaker Rogers, *Citizenship and nationhood in France and Germany*, Harvard University Press 1992.
- Ceylan Ebubekir, The Millet System in the Ottoman Empire, *New Millenium Perspectives in the Humanities* (ed. Judi Upton-Ward), Istanbul-Provo 2002.
- Dressler Markus, Tracing the Nationalisation of Millet in the Late Ottoman Period: A Conceptual History Approach, *Die Welt des Islams* 62/3-4.
- Ethnographie des vilayets d'Andrinople, de Monastir et de Salonique*, Extrait du *Courrier d'Orient*, Constantinople 1878.
- Gallon Silvano, *Rapporti politici dei Regi Consoli d'Italia a Monastir, 1895-1916*, Bitola, 2004.
- Gopčević Spiridon, *Makedonien und alt-Serbien*, Wien 1889.
- Jovanovski Dalibor, The Numbers and the Policy: Greek Statistics on Ottoman Macedonia in the 19th Century, *Macedonian Historical Review*, vol. 3, 2012.
- Konortas Paraskevas, *From Tâ'ife to Millet: Ottoman Terms for the Greek Orthodox Community, Ottoman Greeks in the Age of Nationalism: Politics, Economy and Society in the Nineteenth Century*, Princeton 1999.
- Meštrović Ivan, *Uspomene na političke ljude I događaje*, Buenos Aires 1961.
- Miller W., "The Promised Land" of the Balkan Peninsula, *Cosmopolis*, VIII/22, 1897.
- Minov Nikola, The war of numbers and its first victim: The Aromanians in Macedonia (End of 19th – Beginning of 20th century), *Macedonian Historical Review*, vol. 3, 2012.
- Moore Frederick, *The Balkan trail*, London 1906.
- Nicolaïdès Cléanthès, *La Macédoine, La question macédonienne dans l'antiquité, au moyen-âge et dans la politique actuelle*, Berlin 1899.
- Nistor Ionuț, "Problema Aromână" în raporturile României cu statele balcanice, 1903-1913, Iași 2009.

- Oestrich K., Die Bevölkerung von Makedonien, Geographische Zeitschrift, XI, Leipzig 1905.
- Pandevska Marija, Mitrova Makedonka, The Concept of the Millet in Turkish Dictionaries: its Alteration and the Impact on Ottoman Macedonia, *Balkanica Posnaniensia* 26, 2019.
- Rossos Andrew, Macedonia and the Macedonians, A history, Stanford 2008.
- Sigalas Nikos, "And Every Language that Has Been Voiced Became a Millet": A Genealogy of the late Ottoman Millet, *Die Welt des Islams* 62/3-4.
- Stamatopoulos Dimitrios, From Millets to Minorities in the 19th-Century Ottoman Empire: an Ambiguous Modernization, *Citizenship in historical perspective* (Edited by Steven G. Ellis, Guðmundur Halfdanarson and Ann Katherine Isaacs), Pisa 2006.
- Upward Allen, The East end of Europe, The report of an unofficial mission to the European provinces of Turkey on the eve of the revolution, London 1908.
- Wendel Hermann, The Bulgarians and the Macedonian question, Macedonia and the Macedonians, Rome 1918.
- Yosmaoğlu İpek, Blood Ties: Religion, Violence, and the Politics of Nationhood in Ottoman Macedonia, 1878–1908, Ithaca, 2014.
- Алексијевић Димитрие, Старо-Срби, Београд 1878.
- Брејлсфорд Ноел Хенри, Македонија, Нејзините народи и нејзината иднина, Скопје 2003.
- Български Екзарх Йосиф I, Дневник, (текст, коментар и бележки: Христо Темелски), София 1992.
- Георгиев Величко и Трифонов Стайко, История на Българите 1878-1944 в документи, том I, 1878-1912, част втора, Българите в Македония, Тракия и Добруджа, София 1995.
- Ѓорѓиев Ванчо, Анастас Лозанчев, Скопје 2014.
- Ѓорѓиев Ванчо, ВМРО 1893-1903, Поглед низ документи, Скопје 2013.
- Ѓорѓиев Ванчо, Слобода или смрт, Македонското револуционерно националноослободително движење во Солунскиот вилает 1893-1903 година, Скопје 2003.
- Граѓа за историју македонског народа из архива Србије (приредио д-р Климент Цамбазовски), Том IV, Књига III (1888-1889), Београд 1987.
- Движението отсамъ Вардара и борбата съ върховиститѣ, По спомени на Яне Сандански, Черньо Пѣевъ, Сава Михайловъ, Хр. Кулевъ, Ив. Анастасовъ Гърчето, Петъръ Хр. Юруковъ и Никола Пушкарговъ, Съобщава Л. Милетичъ, София 1927.
- Димески Димитар, Македонското националноослободително движење во Битолскиот вилает 1893-1903, II издание, Скопје 1982.
- Ивановски Орде, Искажување на Димитар Благоев за народноста на Македонците пред бугарскиот парламент во 1917 година, *Современост*, Год. XVII/1, 1967.

- История на Българите, Том II, Късно средновековие и възраждане (Под редакция на Георги Марков), София 2004.
- Кандиларовъ Георги Ст., Българскитѣ гимназии и основни училища въ Солунъ София 1930.
- Коршунова Надежда, Восточный вектор геополитики Екатерины II: Греческий проект, Вестник Челябинского университета, X/1, 2003.
- Кънчовъ Василь, Македония, Етнография и статистика, София 1900.
- Кънчовъ Василь, Орохидрография на Македония [Подъ редакцията на проф. А. Иширковъ], Пловдивъ 1911.
- Манджуков Г. П., Предвестници на бурята, Спомени, София 2013.
- Минов Никола, Влашкото прашање и романската пропаганда во Македонија, 1860-1903, Скопје 2013.
- Основането на ВМРО (изъ запискитѣ на Иванъ Х. Николовъ), сообщава Хр. Шалдевъ, Ил. Илинденъ, VIII/1 (71), 1936.
- Офейковъ, Македония въ време на хилядогодишнината на Св. Методия, Пловдивъ 1885.
- Пери М. Данкан, Политиката на теророт, Македонското революционерно движење во периодот од 1893 до 1903 година, Скопје 2001.
- Раковски Г. С., Нѣколко рѣчи о Асѣню Първому, великому царю Българскому и сыну му Асѣню Второму, Бѣлградъ 1860.
- Спировъ А. Дим., Македония и нейнитѣ претенденти, или Сърбия, Гърция и България за Македония, София 1890.
- Хрон Карл, Народността на Македонските Словени (Избор и редакция Цветан Станоевски), Скопје 1990.
- Шалдевъ Хр., Екзархъ Йосифъ 1 за задачата на Екзархията следъ 1887 год., Ил. Илинденъ, год. VIII, кн. 9 (79), 1936.
- Шоповъ А., Изъ новата история на Българитѣ въ Турция, Пловдивъ 1895.